

Door Anja Krabben

aankomen. Actrice Georgina Verbaan zei (ook in *de Volkskrant*) over haar kat Laurens, die 19 jaar lang haar troost, steun en toeverlaat was: 'Hij was mijn vervangende ouder, mijn beste vriend: alles in één zo'n beest. En die gaat dan dood. Ik zag een engel in hem, omdat hij was wie hij was – een zacht mens dat geen mens was maar iets beters.'

Menig 'gewone Nederlander' zal blij zijn met deze uitspraken van de wat bekendere Nederlanders. Want nee, ze zijn niet gek om zo veel van een dier te houden, ook al zullen ze vaak door anderen (mensen zonder huisdier) wel als 'idiot' worden gezien. "Mensen hebben het gevoel dat een dier minder waard is dan een mens. Terwijl tachtig procent van de huisdierbezitters hun huisdier ziet als een lid van het gezin. Als er menselijke familieleden overlijden, vinden we het heel normaal dat we een begrafenis hebben. Als het om een dier gaat, doen we daar heel moeilijk over," zei GZ-psycholoog Nienke Endenburg, werkzaam bij de dierenfaculteit van de Universiteit Utrecht onlangs in Een Vandaag.

Misschien moet ook u als begraafplaatsbeheerder uw eigen, mogelijke vooroordeel op dit gebied opzij zetten en denken: kan ik voor huisdieren een mooie plek inruimen op mijn steeds leger wordende en minder bezochte begraafplaats? Want zou het geen welkome extra inkomstenbron kunnen zijn?

■ In stilte

Samen tot in de dood kan natuurlijk nu al, mits er voor cremieren wordt gekozen. En velen doen dat. De as van het dier kan worden bewaard en later vermengd met de as van een mens om bij te zetten in een graf, of op het graf. De gemengde as kan worden verstrooid. Ook kan de as van een dier worden verstrooid op het graf van een mens.

De wet legt u niets in de weg om graven voor dieren op uw begraafplaats aan te bieden. Ook in hetzelfde graf mag. In dezelfde kist mag niet, maar dat is niet anders dan voor mensen: één kist, één overledene.

Slechts enkele gemeenten hebben specifiek in de verordening staan dat huisdieren niet welkom zijn. Den Helder

Voor altijd samen

De band tussen mens en huisdier kan zeer hecht zijn. Waarom zou dat moeten eindigen in de dood? Waarom mogen mens en huisdier niet op één plek begraven worden? De behoefte huisdieren een echte uitvaart te geven neemt toe. Dus ook de behoefte aan een graf. Is het onethisch, zoals sommigen menen? Of is het gewoon een kwestie van wennen? En misschien zelfs noodzakelijk. "Uit lijfsbehoud. Anders ga je nog meer marktaandeel verliezen."

Bijna 60% van de huishoudens in Nederland (meer dan 4 miljoen) heeft een huisdier. De meeste huishoudens hebben een kat (24%) of een hond (19%): 2,6 miljoen katten en 1,5 miljoen honden. Van die meer dan 4 miljoen katten en honden ligt minstens de helft elke nacht bij hun baasje of menselijke huisgenoot in bed. De band tussen mens en huisdier kan zeer hecht zijn – zeker als je dag en nacht bij elkaar bent –, zo hecht dat de dood van het dier tot hevige rouw kan leiden. 'Ik vond het erger dan toen mijn vader en mijn moeder stierven,' schreef J.J. Voskuil in *Het Bureau* over de dood van zijn kater Jonas. Zijn vrouw Lousje eerde

haar man door dit fragment tijdens zijn uitvaart voor te lezen: 'Naast hem, op zijn knieën, dacht hij eraan hoe hij hem vijftien jaar geleden gevonden had, in de koude nacht, schreeuwend, op een matje tegen de huizen, kletsnat. En hij werd overmand door verdriet.'

Schrijver Gerbrand Bakker getuigde van zijn liefde voor hond Jasper in het boek *Jasper en zijn knecht* en zei daarover in *de Volkskrant*: 'Er is nog steeds geen dag dat ik hem niet mis. Hij was mijn maatje, hè, omdat ik alleen ben. Ik heb verschrikkelijk gehuild om Jasper, meer dan ooit om een mens.'

Ook het overlijden van een kat kan hard

Minder destructie, meer begraven en cremeren

bijvoorbeeld. (Artikel 4.a: 'Het is verboden op de begraafplaats dieren te begraven.') De regel staat sinds een jaar of tien in de verordening, zegt Monique Markus, projectleider bij de gemeente. Waarom, weet ze niet. "Er zijn in het verleden wel eens verzoeken gedaan om een dier 'in een menselijk graf' te mogen begraven," zegt ze, "maar die zijn afgewezen." Het gebeurt al wel soms, dat dieren worden begraven op een 'mensenbegraving' en in een 'mensengraf'. Maar zonder dat daar ruchtbaarheid aan wordt gegeven, zegt funerair jurist Willem van der Putten. "Ik heb meerdere beheerders hierover gesproken en een enkeling vertelde wel eens oogluikend de begrafenis van een huisdier te hebben toegestaan, mits het maar niet zichtbaar zou zijn op het graf of de grafsteen. Ik heb dat voor kennisgeving aangenomen en ook niet onthouden of genoteerd wie dat waren, omdat dit niet in strijd is met de wet. Het onderwerp had daarom ook niet mijn bijzondere aandacht."

■ Voor of tegen

Er zijn enkele begraafplaatsen die een apart dierenvak hebben aangelegd, náást de gewone begraafplaats, met een afscheiding ertussen en met verschillende ingangen. Het dierendeel naast de Algemene Begraafplaats in Zandvoort dateert uit 2001. En sinds 2015 bestaat Dierenbegraving Oud-Rijswijk in Zoetermeer, naast de gelijknamige gewone begraafplaats. Het is niet helemaal hetzelfde als dier en mens samen op één plek. Maar daar heeft Jans Springer, locatiemanager van Yarden begraafplaats en crematorium Zoetermeer, de initiatiefneemster ervan, bewust voor gekozen: een scheiding tussen de twee begraafplaatsen. "Je moet rekening houden met mensen die niet willen dat mens en dier naast elkaar begraven worden." Zo heeft ze er ook op gelet dat de dieren niet in grond worden begraven waar in het verleden mensen in begraven waren. "Ook het verstrooien van de as van dieren kan op een apart verstrooiveld. Om dezelfde reden: niet iedereen zal het op prijs stellen dat de asresten van mensen en dieren bij elkaar worden verstrooid. Op de gewone begraafplaats – zoals op alle begraaf-

Nog maar enkele decennia terug werd bijna elk overleden huisdier achtergelaten bij de dierenarts. Dat gebeurt nu steeds minder. Van de dierenarts gaan deze dieren naar Rendac, het enige destructiebedrijf in Nederland dat een vergunning heeft voor het verwerken van risicovol afvalmateriaal. De dieren worden versnipperd en/of verbrand en gebruikt om energie op te wekken of om onder andere stookolie van te maken.

Overleden dieren die niet worden achtergelaten bij de dierenarts worden nu in meerderheid, net als overleden mensen, gecremeerd. Nederland telt zo'n tien dierenbegravingplaatsen en rond de veertig dierencrematoria. Alleen al verleden jaar (2018) kwamen er vijf dierencrematoria bij.

Daarnaast mag een (klein) huisdier ook in de eigen tuin begraven worden, mits het om een eigen woning gaat. En er zijn voorwaarden aan verbonden. Zo mag het dier bijvoorbeeld niet in plastic worden gewikkeld en het graf moet tenminste één meter diep zijn.

plaatsen die door Yarden worden beheerd – mag de as van een huisdier op het graf worden bijgezet. In het graf mag alleen als het een particulier graf is."

Van der Putten herinnert zich dat vijftien jaar terug een begraafplaatsbeheerder het een goed idee vond om het begraven van dieren toe te staan. "Hij had al een nieuwe folder laten maken waar het in stond. De kritiek van vooral uitvaartondernemers, maar ook van bezoekers van de begraafplaats was echter zo groot, dat die folders na een week in de prullenbak zijn gegooid. De beheerder was zo geschrokken van alle kritiek dat hij er niets meer van wilde weten. Hij is inmiddels met pensioen, hij zag het gebeurd als een smet op de goede naam van de begraafplaats." 'Stiekem begraven', 'een smet', het lijkt alsof ook hier, zoals bij menig onderwerp tegenwoordig, alleen maar polarisatie mogelijk is. Je bent absoluut voor of hartstikke tegen, er zijn mensen die van het idee gruwen en mensen die het omarmen, een middenweg is er nauwelijks. Beiden gebruiken grote woorden om

hun afschuw (de term 'respectloos' klinkt al snel) of liefde voor het dier (hij/zij was beter dan een mens) uit te spreken.

■ Beledigd

Is de behoefte aan een gezamenlijke laatste rustplaats voor mens en dier er eigenlijk wel? We vragen het aan journaliste Antoinette Scheulderman. Zij schreef *Dan neem je toch gewoon een nieuwe*. Aanleiding was de (te vroege) dood van haar hond Bubbles en het enorme verdriet dat haar toen overviel. "Ik was toen ze nog leefde al bang voor haar dood, maar ben er toch van geschrokken hoe diep de rouw was. Het was veel erger dan ik vooraf had kunnen bedenken. Het heeft ruim een jaar geduurd. Bubbles is een van de belangrijkste 'personen' in mijn leven, dat zal altijd zo blijven. Ze is ontzettend belangrijk voor mij geweest."

Ze sprak met deskundigen over rouw bij het verlies van een dier, waaronder de eerder genoemde Nienke Endenburg, en ze interviewde BN'ers over de liefde voor hun huisdier en hun gevoelens toen

"Begraafplaatsen moeten oppassen dat dierenbegravingplaatsen niet met menselijke asbestemmingen aan de haal gaan"

het dier overleed. Wat ze eigenlijk wilde horen, was dat het niet gek is om een dier zo te missen.

Waren er onder die BN'ers ook die de wens uitspraken later samen op dezelfde begraafplaats terecht te komen of zelfs in één graf? Scheulderman: "Nee, en ik heb het ze ook niet gevraagd. Ik heb er zelf nooit bij stil gestaan, maar ik vind het een hartstikke mooi idee."

Het merendeel van de geïnterviewden hebben hun dier laten cremen. Ook Bubbles is gecremeerd. "Ik heb nog niet veel meegemaakt als het om de dood gaat. Een opa die is overleden en die is gecremeerd. Zelf vind ik cremen doodeng en het idee van begraven worden koud en naar. Maar ik kies toch voor cremen." En daarna wordt haar as met die van Bubbles vermengd? "Raar, ook daar heb ik nog nooit over nagedacht. Maar ja, ik denk dat ik dat wel zou willen."

Ze reageert fel als ze hoort dat sommige mensen het 'niet ethisch vinden' als mensen en dieren door en naast elkaar op de begraafplaats liggen. Ze voelt zich er zelfs 'enorm door beledigd'. "Daar gaan mijn haren recht van overeind staan. Hoe erg

is het, als je naar het graf van je vader of moeder loopt en je komt langs een steen waarop staat 'Hier ligt Snuffie'. Trouwens, nu weet je toch ook niet of er naast je dode vader een moordenaar of pedoseksueel ligt? Erger vind ik het – en dat gaat vast gebeuren – dat mensen je dan zien rouwen bij het graf van je kat of hond en zeggen 'ach, stel je niet aan, het was maar een dier'. Iedereen heeft recht op zijn eigen rouw, of het nu om een mens of een dier gaat. Mensen hebben te snel een oordeel klaar over de gevoelens van een ander."

■ 'Wij houden van je'

Ook de enige begraafplaats in Nederland (voor zover *De Begraafplaats* en Willem van der Putten bekend), Rustoord in Diemen, waar mens en dier (nu nog) samen liggen, vindt dat eigenlijk toch wat ongemakkelijk en is van plan de dierengraven te verwijderen omdat "niet iedereen het op prijs stelt om naast een huisdier te liggen," zegt Jeannette Kuilman, communicatieadviseur van de gemeente Diemen. Rustoord is een oude (uit 1791), kleine begraafplaats aan de Weespertrekvaart. Van oorsprong particulier, nu gemeentelijk. Als je langs het

hoofdpad naar achter loopt, bijna tot aan het eind, kun je aan de rechterkant van het pad, vlak naast een veld met algemene graven, enkele kleine stenen zien staan, met teksten als 'Hier rusten mijn 3 lieve hondjes' en 'Lobbes wij houden van je', waardoor duidelijk wordt dat het hier om dierengraven gaat. Het vak is sterk verwaarloosd en is een erfenis uit de jaren tachtig toen hier een eigenzinnige beheerder werkte, die hiermee gehoor gaf aan het verzoek van enkele nabestaanden.

Er is al jaren geen dier meer bijgezet en nu de gemeente van plan is komend jaar groot onderhoud uit te voeren, is het een mooi moment de ongeveer tien dierengraven die er nog zijn te verwijderen, zegt Kuilman. "Door de opeenvolgende eigenaren van de begraafplaats is de administratie van deze graven nooit goed bijgehouden en uiteindelijk verloren gegaan. Maar uiteraard doorlopen we ook hier dezelfde zorgvuldige procedure als bij andere graven. Waar de rechthebbers bekend zijn, worden deze aangeschreven. Ook plaatsen we borden op de begraafplaats om ons voornemen bekend te maken. In goed overleg met de

Mens en dier in hetzelfde crematorium

Van de huisdieren (dat zijn gedomesticeerde dieren die in of om het huis worden verzorgd) mogen alleen de gezelschapsdieren worden begraven of gecremeerd: katten, honden, konijnen, vogels, knaagdieren e.d. Voor landbouwhuisdieren, die vanwege hun nut en de productie van goederen en diensten worden gehouden (schapen, geiten, kippen en koeien) en hobbydieren, die niet per se ter nut worden gehouden, maar niet tot de gezelschapsdieren worden gerekend (hangbuikzwijntjes, bokjes, exotische dieren zoals alpaca's en walibi's), gelden andere eisen. Hun dood moet worden aangemeld bij Rendac, dat het dier ophaalt en vernietigt.

Ook het paard wordt onder de hobbydieren gerekend, maar voor dit dier is een uitzondering gemaakt. Paarden mogen worden gecremeerd (niet begraven). Een van de vijf paardencrematoria die Nederland telt is Westerhout in Beverwijk van Paul van Eerden.

Van Eerden is 23 jaar geleden begonnen met een gewoon dierencrematorium. In 2008 schafte hij een oven aan waarin paarden kunnen worden gecremeerd en sinds vier jaar cremeert hij ook mensen. Op dezelfde plek, maar in drie verschillende ovens. "Het is ethisch niet verantwoord om mensen en dieren in dezelfde oven te cremen, maar het mag ook niet volgens de wet. Mensen zitten vol schadelijke stoffen, daarvoor zijn speciale filterinstallaties vereist."

"Nee, mensen hebben mij dat ook nog nooit gevraagd, of ze

in dezelfde oven mogen als waarin hun dier is gecremeerd. Wel speelt vaak een rol dat het op dezelfde plek gebeurt. Je bouwt toch een bepaalde relatie op. Als je tevreden bent over hoe de crematie van je dier is gegaan, dan kies je er mogelijk ook eerder voor jezelf of een geliefde hier te laten cremen. Wat mensen ook prettig vinden: we zijn hier niet zo stijfjes, je kunt hier altijd zo binnenlopen. En het is ook nog eens een mooie plek, ik heb alles zelf ontworpen."

En de as? "We hebben alleen een urnentuintje voor huisdieren. Maar 98% van de mensen neemt de as mee naar huis. Ook is een verstrooiing over zee mogelijk. En we hebben een goede relatie met begraafplaats Duinrust hier in Beverwijk, waar mensen ook terecht kunnen met de as van mens en dier."

rechthebbenden gaan we kijken wat de alternatieven zijn voor de laatste rustplaats voor hun geliefde huisdier. Dat zou een plekje op een dierenbegraafplaats kunnen zijn, maar ook nog een (ander) plekje op Rustoord. Dat doen we dan uit coulance-overwegingen, aangezien dit toch de plek is waar ze ooit hun dier hebben begraven. Het is geen verplichting voor ons. En dat is bij uitzondering, want het begraven van dieren wordt op Rustoord niet meer toegestaan, gelet op de toenemende druk op de ruimte op de begraafplaats." Rustoord is niet groot. "We willen de komende jaren mogelijkheid tot begraven blijven bieden voor personen en niet iedereen stelt het op prijs om naast een huisdier te liggen. Bovendien zijn er voldoende alternatieven beschikbaar."

Concurreren

Wim van Oort, trainer en adviseur van begraafplaatsen, kent de weerstand tegen het begraven van dieren op gewone begraafplaatsen. "Die is nog steeds erg groot. Ik stimuleer het regelmatig op begraafplaatsen die voldoende capaciteit hebben en ik heb het de afgelopen vijf jaar zeker een vijftal keer opgenomen in transitieplannen voor gedenkparken (Van Oort spreekt liever van gedenkparken dan van begraafplaatsen, AK), maar die voorstellen hebben het niet gehaald. De grootste angst is dat er commotie gaat ontstaan en negatieve publiciteit in de media of dat er klachten komen van nabestaanden. Maar ik denk dat er een steeds grotere behoefte aan zal zijn."

Dier en mens in hetzelfde graf begraven zal voor veel mensen (nog) te ver gaan, maar er zijn meerdere, andere opties die mogelijk acceptabeler zijn, aldus Van Oort. Bijvoorbeeld graven in twee afzonderlijke rijen aan de buitenrand van de begraafplaats. "Je geeft dan gelijktijdig twee graven uit, een in de binnenrij waar mensen begraven mogen worden, en een in de buitenrij in het bosplantsoen waar aan de kopse kant huisdieren begraven mogen worden. De twee graven liggen tegen elkaar aan en zijn zo verbonden, maar ook gescheiden. In het bosplantsoen kun je een natuurpad aanleggen zodat je ook aan die kant de dierengraven kunt bereiken. Je zou zelfs kunnen toestaan dat er een gezamenlijk monument komt die de twee graven

Grafstenen voor dieren op Rustoord

bestrijkt of twee aparte grafbedekkingen die met elkaar verbonden zijn, zoals de handjes in Roermond."

"Ook houtsingels aan de buitenkant van begraafplaatsen kunnen bestemd worden voor dierengraven. Vaak is daar voldoende ruimte en je kunt bereikbaarheid creëren met een natuurpad van houtsnippers. Dat geeft visueel een andere uitstraling en is makkelijker te onderscheiden van het deel waar mensen begraven worden. Begraafplaatsen die kampen met overcapaciteit kunnen een leeg vak indelen als speciaal dierenvak, waar alleen dieren begraven mogen worden."

Misschien dat op asbestemmingen in sommige regio's een minder groot taboe zit, denkt Van Oort. Je kunt dan kiezen voor een speciaal urnenveld waar urnen met as van huisdieren en urnen met as van mensen in één graf kunnen worden bijgezet. "Of een speciaal verstrooiveld voor as van gecremeerde dieren waar ook as van overleden baasjes verstrooid kan worden. Want begraafplaatsen moeten oppassen dat dierenbegraafplaatsen niet

met menselijke asbestemmingen aan de haal gaan." Daarom is het ook belangrijk om voor huisdieren lagere grafrechten en begraafkosten in rekening te brengen dan voor mensen. "Om het aantrekkelijk te houden en je moet kunnen concurreren met dierenbegraafplaatsen."

Verdraagzaamheid

Monique Markus van de gemeente Den Helder, waar nu nog in de verordening staat dat dode huisdieren niet welkom zijn, zegt zich te kunnen voorstellen dat dieren op een apart gedeelte van de begraafplaats begraven zouden worden. Ze laat zelfs weten dat intern hierover 'de discussie zal worden aangegaan' en dat artikel 4a 'wellicht volgend jaar uit de verordening wordt geschrapt.'

Wim van Oort vindt dat meer begraafplaatsen hun afkeer of het verbod op begraven van dieren op de begraafplaats zouden moeten heroverwegen. "Alleen al uit lijfsbehoud. Anders ga je nóg meer marktaandeel verliezen."

"Hoe je dat vervolgens precies aanpakt, kun je het beste afwegen op basis van gevoeligheden in de regio. In streng christelijke gemeenten kun je het wellicht beter helemaal niet doen of een aparte dierenbegraafplaats aanleggen. Je kunt ook voorzichtig beginnen, bijvoorbeeld met een apart vak voor dieren of een verstrooiveld voor dieren, en dan geleidelijk aan de mogelijkheden verruimen. Het is ook een kwestie van wennen voor de burgers en bezoekers. En een kwestie van lef voor de beheerder, deze moet ervoor zorgen een goed verhaal te hebben." Moslims zien een hond doorgaans als een onrein dier, maar vinden het in Diemen blijkbaar geen probleem om op enkele meters afstand van Lobbes en 'liefste Wollie' te liggen. (Het islamitisch veld op Rustoord ligt naast het dierenvak.) Het kan dus. ■

Op de foto op p. 12 staat het graf uit 1931 van Jeannette Ryder en haar hond Rinti op begraafplaats Cristóbal Colón in Havana op Cuba. Ryder had een dierenorganisatie in Havana. Na het overlijden van Ryder wilde Rinti alleen nog maar op haar graf liggen, weigerde voedsel en water, overleed ter plekke en werd aan Ryders voeteneind begraven.